

Median rooli ja tutkimus kansainvälisissä suhteissa

Mediateknologian kehittyminen, tiedon liikkumisen nopeutuminen ja laajentuminen lisää median tutkimuksen merkitystä myös kansainvälisissä suhteissa. Median vaikutusta korostavat tutkijat väittävät jopa sodan perimmäisten realiteettien muuttuneen mediateknologian kehittymisen myötä. Kansainvälisten suhteiden realistinen koulukunta ei puolestaan usko minkään fundamentaalien perusteen tai toimintatavan muuttuneen.

Erään määritelmän mukaan poliittisessa kommunikaatioprosessissa medially voi olla sekä poliittisen kommunikaation välittämisen että toimittajien konstruoi-

Median suhdetta (ulko)poliittiseen päätöksentekoon "yleisen mielipiteen" kautta on tutkittu vaihtelevin tuloksin, ja joidenkin tutkijoiden mielestä vaikutusta on mahdotonta todentaa. Sillä, miten konflikti mediassa esitetään, on kuitenkin merkitystä, koska esitystapa ohjaa suurten ihmismäärien ymmärrystä tilanteesta. Konfliktin osapuolia ja sen historiallista taustaa olisi käsiteltävä tasapuolisesti ja riittävästi kokonaistilanteen ja erilaisten kausaliitteiden ymmärtämiseksi. Mitä ja kenen "totuuksia" mediassa sitten kerrotaan? Artikkelit tarkastelee median roolia kansainvälisessä politiikassa sekä eräiden sanomalehtien uutisointia, kommentoivan materiaalin ottamia linjauksia ja konfliktin osapuolten esittämistä Kosovon sodassa, sitä ennen ja sen jälkeen.

mien poliittisten viestien lähettämisen rooli. Mediaorganisaatiot ovat siten tärkeitä toimijoita itse poliittisessa prosessissa, joka liittyy demokratiaan sekä käsitteenä että prosessina. McNairin mukaan median tehtävänä on informoida kansalaisia heidän ympärillään tapahtuvista asioista, välittää tapahtumien sisällöstä ja merkityksestä ymmärtämystä, antaa hallituksille ja poliittisille instituutioille julkisuutta ja luoda yleistä keskustelua poliittisista esityksistä. Siihen on sisällytettävä myös liikkumavaraa julkisuudessa esityksen ilmaisulle, sillä ilman sitä demokraattisen yhteisymmärryksen ja konsensuksen käsite olisi merkityksetön. (McNair 1995, 21-22.)

Diplomatia on ollut Machiavellin kyynisistä ajoista Henry Kissingerin *real politiiciin* määriteltävissä geopolitiisin termein. Sekä diplomatia että media ovat kuitenkin kohdanneet uusia haasteita. Kylmän sodan loputtua valtioiden suveriniteetti ja suhteet muihin valtioihin joutuvat mukautumaan markkinavoimiin ja reaaliaikaiseen kommunikointiin. Kansainvälinen uutismedia on puolestaan päässyt eroon monista rajoituksista, jotka vielä kylmän sodan aikana aiheuttivat "maailman" uutisten liittymisen lähinnä siihen, mitä Moskovassa ja Washingtonissa sellaisina pidettiin.

Kun tieto- tai kommunikaatioyhteiskunnan nähdään toimivan hyvinvointiyhteiskunnan jatkumona, myös keskustelu "yleisen mielipiteen" vaikutuksesta poliittisiin päätöksentekoprosesseihin on kiihtynyt. Demokratioiden kansalaiset veronmaksajina kustantavat puolustusvoimien toiminnan. Sotilaspoliittiset päätökset, kuten interventioon, kriisinhallintaan tai rauhanturvaamiseen osallistuminen,

on oikeutettava veronmaksaja-kansalaisten silmissä jo siksi, että he ovat myös äänestäjiä. Kansalaisten mielipiteillä on merkitystä myös kansainvälisellä tasolla. Vaikka sotia onkin sodittu ilman kansainvälistä tukea ja hyväksyntää, nykyisessä poliittisessa tilanteessa mikään valtio ei voi noudattaa sotilaallisia tavoitteitaan muista eristäytyneenä. Näin ollen modernit sodat ovat myös kommunikaatio-sotia.

Kansainvälisen politiikan päättäjät seuraavat reaaliaikaisia uutiskanavia saaden siten nopeammin tietoa kuin aiemmin on ollut mahdollista. Monet diplomaatit ja virkamiehet ovat ilmaisseet huolensa siitä, että he joutuvat kiirehtimään päätöksensä, jolloin virheiden mahdollisuus kasvaa. Mm. Bakerin manttelinperiä Lawrence Eagleburger mainitsi Yhdysvaltojen menettelyn Haitilla 1991, kun häneltä pyydettiin esimerkkiä tilanteesta, jossa hallitus on erehtynyt joutuessaan kiirehtimään toimintaansa (Neuman 1996, 5, 12). Vaihtoehdottoman politiikan yhdeksi syyksi esitetään ns. gallup-demokratiaa, jonka puitteissa päätöksiä ei tehdä pitkäaikaisen ja rationaalisen strategian toteuttamiseksi vaan yleisen mielipiteen painostuksesta (Berner, 1999, 21).

Yhdysvalloissa sisä- ja ulkopoliittikka ovat luultavasti sidoksissa toisiinsa lujemmin kuin missään muussa länsimaassa. Ulkopoliittiset päätökset on markkinoitava omalle kansalle, mikä tapahtuu osittain retoriikan, mutta osittain myös median ja mielipidemittausten kautta. (Mäkelä 1999.) On myös esitetty, että kaikki sosiaaliset liikkeet sitoutuvat yhä tiiviimmin mediaan tullessaan yhdeksi median muodoksi. Tämä koskee etenkin uutismediaa, jota kulutetaan samalla tavoin kuin muutakin viihdettä. Vaarana on, että politiikassakin ulkomuoto ja esiintyminen on olennaisempaa kuin vaikutus. (Routledge 1998, 240.) Uudenlaiseen tilanteeseen jouduttuaan politiikka voi joutua muokkaamaan tekonsa *jo edeltä* yleisölle suunnatuiksi teoiksi. Kommunikaatioyhteiskunnan suvereeni onkin silloin yleisö, eikä media. (Vähämäki 1997, 154-157.)

Tällaisen keskustelun valossa (kansainvälinen) politiikka näyttäytyy erilaisena kuin sen toimijat sitä haluaisivat kuvata. Epävarmuus tärkeillä politiikan alueilla tai toteutetun epäonnistuneen poliittisen ratkaisun markkinointilähtöinen rationalisointi ei ainakaan lisää luottamusta politiikkaan. Poliitikassa taistellaan siitä, mitkä asiat nousevat merkityksellisiksi, ja jos medialla on tähän vaikutusta, se on yksi vallankäyttäjän tai vallan käytön väline. Teot voivat olla välittömästi uskottavia median kautta, vaikka olisivatkin peruslähtökohdiltaan oikeutusta vailla (Baudrillard 1994, 79-82), joten kysymys onkin enemmän uskottavuudesta ja siitä, kenen arvomaailma saadaan myydyksi.

Poliittisten toimijoiden käyttämä retoriikka välittyy suurelle yleisölle median

kautta. Miten media välittää tietoa, ja millä tavalla se kyseenalaistaa poliittisilta toimijoilta saamaansa tietoa, on olennaista tutkittaessa myös "yleisen mielipiteen" muodostumista. Mistä elementeistä "yleinen mielipide" muodostuu eli mikä seikat tiedonvälityksessä antavat perusteet suuren yleisön mielipiteen muodostukselle? Mitä ja kenen "totuuksia" tiedonvälityksessä kerrotaan? Toisaalta "yleinen mielipide" on aika ambivalentti käsite. Yhtä epämääräinen on "kansainvälinen yhteisö", jota käytetään nykyään vastaavana retorisenä käsitteenä. Näiden olemassaoloa onkin eräiden tutkijoiden mielestä mahdotonta todentaa, sillä ongelmana on, että emme tiedä missä ne ovat ja kuka niitä edustaa. Sillä, miten asiat ja tapahtumat mediassa esitetään, on kuitenkin merkitystä, koska esitystapa ohjaa suurten ihmismäärien ymmärrystä tilanteesta.

Usein kritisoidaan sitä, että tutkijoiden mielenkiinto median roolia kohtaan keskittyy dramaattisiin tapauksiin, kuten sotatilanteisiin. Diplomaatit ja virkamiehet voivat kuitenkin yleensä hoitaa tehtäviään ilman minkäänlaista julkisuutta, sillä media ja yleisö eivät pidä rutiinityöskentelyä kovin kiinnostavana. Tähän yleiseen välinpitämättömyyteen poikkeuksena ovat tilanteet, joissa diplomaattiset suhteet uhkaavat ajautua kriisiin. On tietysti muistettava, että rauhan aikaanakaan median toiminta ei ole sensuurista vapaata, ja sotaa usein edeltää propagandaa, jonka avulla koetetaan valmistaa yleisestä mielipidettä sodalle myönteiseksi. Sodan alkamisen määrittelemisen ei myöskään ole ongelmatonta, ja sodan käsittely mediassa sodan päättymisen jälkeen on usein erilaista kuin sen aikana. Lisäksi sota aiheuttaa sekä tarjontaa että kysyntää sotauutisista. (Carruthers 2000.)

Sotaa ja kriisitilanteita tarkasteltaessa on mielestäni tärkeää selvittää, pyritäänkö mediassa käsittelemään konfliktien osapuolia tasapuolisesti, ja konfliktin syitä ja historiallista taustaa riittävästi erilaisten syy-seuraussuhteiden ymmärtämiseksi? Millainen oikeus ja tilaisuus konfliktin osapuolilla on silloin edustaa itseään? Lännen dominoiva globaali tiedonvälitys ottaa harvoin vakavasti yksilöiden, yhteisöjen tai järjestöjen itsensä esittämisen ja edustamisen konfliktialueilla. Median huomio on liian usein uhri-orientoitunut ja hallitusten kannanottoja myötäilevä. Mediaa rajoittaa myös sen kyvyttömyys keskittyä useaan kriisiin samanaikaisesti, ja muutoinkin sisällöllisten seikkojen huomioon ottaminen vaikeutuu medioiden välillä (ja niiden sisälläkin) kiristyvän kilpailun vuoksi.

Koska mediateknologian kehittymisellä ja informaation liikkumisen nopeutumisella voi olla merkitystä poliittisiin prosesseihin ja maailmanlaajuisesti käsiteltävien kriisien ymmärtämiseen, median roolia ja vaikutusta olisi tutkittava eri aloilla ja tasoilla. Erilaisia lähestymistapoja ja metodologisia vaihtoehtoja löytyy sekä kansainvälisten suhteiden että journalismin tutkimuksen piiristä. Esittelen seuraavassa yhden lähestymistavan, jota käytin median roolia Kosovossa käsittelevässä tutkielmassani (Seppälä 2000). Ensin teen kuitenkin katsauksen tutkielman eräänlaiseen viitekehykseen, 1990-luvulla käytyyn keskusteluun median ja (ulko)politiikan suhteesta, johon mediateknologian ja kylmän sodan päättymisen on väitetty vaikuttaneen.

Mediateknologian kehittymisen vaikutus median ja (ulko) politiikan suhteeseen?

Median väitetään saaneen reaaliaikaisen globaalin televisioinnin ansiosta yhä enemmän valtaa kansainvälisessä kommunikaatiossa, jopa vieneen sitä diplomaatialta. Tähän viitataan usein termillä "*the CNN effect*", jolla tarkoitetaan yksinkertaistetusti sitä, että CNN-kanavan välittäessä uutisia jostakin kriisistä myös po-

liittisten toimijoiden on pakko suunnata huomionsa kyseiseen kriisiin. Median kriisiin suuntaama huomio aiheuttaa yleisen mielipiteen voimistumista, ja vaatimuksia, että kriisille olisi tehtävä jotakin. Poliittisten johtajien on silloin toimittava välttääkseen epäsuosioon joutumisen. (Carruthers 2000; Taylor 1997, 74-77.)

Kaikki eivät usko tähän väittämään. Mm. Neuman toteaa, että vain tiedonvälityksen nopeutuminen on uutta. Historia todistaa, että aina uuden kommunikaatioteknologian omaksumisen yhteydessä diplomaatit ja poliitikot pelkäävät valtansa menettämistä, journalistit kuvittelevat saaneensa lisää valtaa ja yleisö koee maailman kutistuvan. Julistetaan, että valtaa on siirtynyt eliiteiltä kansalle ja demokratia on saanut uutta toivoa. Poliittisen johdon ja hallinnon peruselementit eivät kuitenkaan ole muuttuneet, vaikka teknologia on nopeuttanut yleisöltä saatavaa palautetta ja joitakin poliittisia prosesseja lyhentäessään reaktioaikaa. Media voi ohjata diplomatiaa vain jos poliittinen johto on tyhjiössä. (Neuman 1996, 6-9, 16; ks. myös Natsios 1996, 149-168.)

Reaaliaikaisten televisiolähetysten väitetään kuitenkin pakottavan poliittiset toimijat huomioimaan tunneperäisiä seikkoja rationaalisten ohella. Mm. Bosniasta, Somaliasta, Ruandasta ja Burundista televisioidut kuvat sodasta ja nälänhädästä ovat luoneet päättäjille uusia paineita. Esimerkkitapauksena tällaisesta paineesta pidetään Yhdysvaltojen interventiota Somaliaan. Median vaikutusta korostavien tutkijoiden mukaan televisiokuvat Somalian nälkäisistä lapsista pakottivat presidentti Bushin interventioon, ja televisiokuvat amerikkalaisen sotilaan ruumiin raahaamisesta pitkin Mogadishun katuja saivat puolestaan presidentti Clintonin vetäytymään Somaliasta. (Seib 1999, 6-7; Shaw 1996; ks. myös McNair 1995, 37-39, 51, 167-170.) Mikäli tämä olisi totta, Neumanin (1996, 21) mielestä samankaltainen tapahtumaketju olisi pitänyt esiintyä myös Sudanissa, sillä sieltäkin välitettiin kauhistuttavaa kuvamateriaalia.

Monien tutkijoiden mukaan media pystyykin keskittymään vain yhteen kriisiin kerrallaan. Livingstonin (1996, 68-85) mielestä Sudanin kriisi syrjäytyi mediassa useita kertoja muiden yhtäaikaisten kriisien vuoksi: sen ohitti Etiopia 80-luvun puolivälissä, sitten Persianlahden sota ja Somalia. Kriisit siis kilpailevat keskenään maailman huomiosta. Nykyinen tiedonsaanti ei ole välttämättä sen parempaa kuin 60- tai 70-luvuillakaan. Vaikka tietoa on enemmän, ymmärtämys ei välttämättä kasva samassa suhteessa. (Girardet 1996, 45-67.)

Median roolia korostavat tutkijat väittävät siis jopa sodan perimmäisten realiteettien muuttuneen mediateknologian kehittymisen myötä. Kansainvälisten suhteiden realistinen koulukunta ei puolestaan usko minkään perustavaa laatua olevan kansainvälisen politiikan perusteen tai toimintatavan muuttuneen. "Totuus" löytynee näiden kahden ääripään välimaastosta. Reaaliaikainen uutisointi voi ainakin periaatteessa lyhentää poliittisten toimijoiden reaktioaikaa ja nopeuttaa päätöksentekoprosesseja, mutta sitä, onko näin tapahtunut käytännössä, ja onko kyseessä merkittävä muutos, ei ole vielä tarkasti tutkittu. Keskustelu poliittisten syiden ja seurausten suhteesta ei myöskään voi sivuuttaa sitä, että yksilöiden (joko yleisön tai päätöksentekijöiden) pohjimmaisia motivaatioita on mahdotonta hahmottaa ulkopuolisen tarkkailun ja havainnoinnin avulla. Tämä tosiasia hallitsee kaikkea keskustelua kausaliteetista.

Toinen ongelma seuraa loogisesti edellisestä. Kun tiedetään, että poliittisen toiminnan pohjimmaisia motivaatioita ei voida kvantifioida, kausaalisuutta on vaikeaa, jos ei mahdotonta todistaa. Tämän vaikeuden vuoksi kausaliteetin määrittely ulkopoliitikassa on pitkälti riippuvainen tapaustutkimuksista, joissa on vain rajallinen määrä erillisiä muuttujia, ideaalitulanteessa ehkä vain yksi. Kolmas ongelma sisältyy implisiittisesti kahteen edelliseen. Kun tutkitaan median kykyä vaikuttaa päätöksentekoon, ollaan tekemisissä lähes poikkeuksetta tilanteiden kans-

sa, joissa tämä muuttuja (media) ei ole ainoa lopputulokseen vaikuttava kausaalinen muuttuja. Näistä rajoituksista huolimatta tai juuri niiden vuoksi, olisi kuitenkin mietittävä, mitä lähestymistapoja ilmiön tutkimiseen voisi sitten käyttää.

Kylmän sodan päättymisen vaikutus median ja (ulko)politiikan suhteeseen?

On epäilty, että kylmän sodan päättyminen olisi muuttanut sekä ihmisoikeusloukkauksien syytä että niihin reagointia. Kylmän sodan aikana vahvat hallitukset puuttuivat niihin rautaisella kädellä, mutta nyt ihmisoikeuksien loukkaukset johduvat pääasiassa heikoista valtioista sekä etnisistä ja uskonnollisista konflikteista, joita kyynisten poliittisten johtajien lisäksi pahentavat taloudelliset, ympäristölliset ja demografiset paineet. Media voisi toimia asenteiden muokkaajana ihmisoikeuksien kannalta parempaan suuntaan, vaikka median toisaalta tulisikin olla moraalisesti neutraali. Usein medialla kuitenkin on vaikeuksia lähistorian sisällön ja ihmisoikeuksien ymmärtämisessä. (Shattuck 1996, 169, 173-175; Dodds 1998, 173.)

Humanistit valittavatkin, että monimutkaisten tilanteiden kuvaaminen pelkänä anarkiana tai kaaoksena kaventaa tilanteen ymmärtämistä. Reportaasit mm. Ruandasta olivat heikkoja, koska tilanne kuvattiin taisteluna, ja esille tuotiin sankarilliset avustustyöntekijät, mutta ei virheellisiä operaatioita, perimmäisiä konfliktin syytä, eikä paikallisista kontekstia (Rothberg & Weiss 1996, 182-183; ks. myös McNair 1995, 56-60.)

Kylmän sodan päättyminen jätti jälkeensä valtioita, jotka ovat ilman johtajia ja järjestystä. Kaaosta syntyy myös informaation, rahavirtojen ja kansainvälisten kansalaisjärjestöjen haastaessa perinteisen diplomatian. Etniset, uskonnolliset ja territoriaaliset kiistat, pakolaisuus, ruoan riittämättömyys ja nälänhätä, ympäristön saastuminen, terrorismi ja rikollisuuden leviäminen sekä epävakaa ei-demokraattiset hallitukset antavat oman osansa tähän kollektiiviseen kaaokseen. (Luke & Tuathail 1997, 714-715.)

Onkin puhuttu "videokameralistiikan" aikakaudesta. Koska kylmän sodan aikakauden ulkopuolista asioihin puuttumista ja hallitsemista ei enää ole, suuri joukko etenkin toisen ja kolmannen maailman sosialistia valtioita, hajoaa ja muodostuu "heikoiksi valtioiksi". Ne aiheuttavat huolta naapurimaille, asukkailleen, luotonantajilleen, globaaleille mediamanagereille, YK:lle ja tietysti maailman ainoalle suurvallalle Yhdysvalloille. Heikkoja valtioita on paljon, mutta vain muutama niistä saa huomiota ja muodostuu tv-ruudulla nähdyksi "heikoksi valtioksi" lainausmerkeissä. (Luke & Tuathail 1997, 710-711.)

Kun valtio leimataan "heikoksi", epäonnistumisen syihin ja seurauksiin ei ole painetta puuttua kansainvälisellä tasolla (Rothberg & Weiss 1996). Kuitenkin painetta toiminnalle voi syntyä, kun esimerkiksi rasistisessa, etnis-uskonnollisessa tai ekologisessa kriisitilanteessa heikon valtion syndrooman mukaisesti televisio alkaa painostaa Yhdysvaltoja ja/tai YK:ta ulkoiseen interventioon. Säilyttääkseen syyllisen, mediauhrin ja heikon valtion käsitteen, "videokameralistit" kysyvät, kuinka on mahdollista, että Yhdysvallat tai YK antoi tämän tapahtua; miksi kukaan ei tee mitään? Esimerkkejä löytyy 60-luvun Biafrasta aina 90-luvun Bosniaan ja Ruandaan. Heikkoja valtioita on ollut useita vuodesta 1945 asti, mutta vain eräät niistä, kuten Libanon, Kamputsea, Somalia ja Haiti, ovat muodostuneet "videokameralistiikan" vaikutuksesta myös Yhdysvaltojen tai YK:n epäonnistumisiksi. (Luke & Tuathail 1997, 713-722.)

Kun tapahtumien polttopisteessä toimittajat vaativat, että ”jotakin olisi tehtävä”, se voi vaikeuttaa alan asiantuntijoiden työtä. Toisaalta poliittisten toimijoiden mediakritiikeistä voi huomata institutionaalisen vallan menettämisen ja valta-aseman heikentymisen pelkoa. Luken & Tuathailin mielestä Natsiosin ja Neumanin argumentit mediasta ovatkin yksinkertaisia ja vähätteleviä, sillä esimerkiksi marraskuussa 1996 tehtiin kansainvälinen missio Zaireen katastrofin johdosta, jota ei oikeasti ollut olemassakaan. Globaalia mediaa ei kuitenkaan voi käsitteellistää ulkopoliittisen toiminnan katalyytiksi tai kansainvälisen politiikan suoranaiseksi ohjaajaksi. (Luke & Tuathail 1997, 713, 718-719, 722.)

Sota mediassa: sota Kosovossa

Median roolia sodissa on tutkittu runsaasti aina maailmansodista Vietnamin ja muihin kylmän sodan aikaisiin sotiin. Kylmän sodan jälkeiset sodat ovat myös innoittaneet tutkimukseen, etenkin 1991 käyty Persianlahden sota, jota kritisoitiin sen ”näytösmäisyydestä” ja esittämisestä nykyaikaisen asetekniikan avulla hoidettuna ”siistinä” sotana. Persianlahden sodassa media heijastikin uskomuksia television roolista Vietnamin sodassa. Irak pyrki toistamaan vietnamilaisten menestyksen heikentämään amerikkalaisten sisäistä yhteenkuuluvuutta ja päätöksentekoa. Presidentti Bush puolestaan käytti media-asiantuntijoita hallitakseen ja välttääkseen rajoittamatonta televisiouutisointia, jonka katsotaan olleen syynä Amerikan tappioon Vietnamin sodassa. (Shaw 1996, 73, 75-76.) Median hallinnasta ja ohjaamisesta vastaavina esimerkkeinä on pidetty kriisejä Falklandilla, Panamassa ja Grenadassa.

Median roolia Bosnian sodassa on arvioinut mm. ruotsalainen rauhantutkija Sören Sommelius. Hän korostaa, että media vaikutti lännessä selvästi mielipiteisiin serbeille tuhoisin seurauksin, sillä media pikemminkin sekoitti kuin teki asioita selvemäksi nationalistisilla määrittelyillään. Medialla oli aluksi hyvin vähän taustatietoja Balkanin tilanteesta, joten materiaalia otettiin suoraan paikallisilta serbien, mutta pääasiallisesti kroaattien tv-yhtiöiltä, jotka eivät olleet puolueettomia havainnoijia vaan konfliktin yksi osapuoli. Sommelius väittää myös, että länsivalloilla ei ollut sodan aikana pätevää tiedustelupalvelua Bosnia-Hertsegovinassa, ja poliitikot joutuivat reagoimaan suoraan massamedian, lähinnä CNN:n dramaattisten kuvien tulkintatavan perusteella. (Sommelius 1996, 73-87.)

Kosovon sota, joka jatkoi dramaattisesti Jugoslavian sotia kylmän sodan jälkeisessä Euroopassa, voidaan tarkastella samoin periaattein kuin sotia Balkanilla tai Persianlahdella. Heikki Luostarisen mukaan Kosovon sodassa ilmaiskuja edeltäneen eskalaatiovaiheen pituus riitti huolellisen tiedotustoimintasuunnitelman laatimiseen, mutta toisaalta Naton tiedotustoimintaa rajoitti muisto Persianlahden sodasta, ja Yhdysvaltojen saama kritiikki joulukuussa 1998 Irakin pommituksesta, jonka spekulointiin olevan yritys suunnata huomio muualle Clintonin kiusallisesta seksiskandaalista (Luostarinen, 1999, 46).

Kosovossa Nato korosti oman toimintansa vastuullisuutta ja vaihtoehtojen vähyyttä, mutta toisaalta myönsi jopa muutamia virheitään. Visualisointeja, iskulauseita ja muita kaupallisia elementtejä käytettiin mediassa vähemmän kuin Persianlahden sodassa. Tämä voi johtua siitä, että Kosovon sodalla ei ollut ennalta laadittua, sotilasoperaatioiden kanssa yhteen käyvää aikataulua, joten tiedotustoiminnalta vaadittiin enemmän joustavuutta yllätyksellisissäkin tilanteissa. (Luostarinen 1999, 46-47.) ”Nyt on haluttu antaa vastuullinen vaikutelma”, Luostarinen sanoi Helsingin Sanomien haastattelussa. Nato oli ottanut oppia arvoste-

lusta, ja myös journalistikunta ja osa suurta yleisöä oli tullut kriittisemmäksi ja kyynisemmäksi. "Totuus on sodassa tarkoituksenmukaisuus-kysymys", muistutti Luostarinen lisäksi. (Luostarinen, HS 17.4.99)

Samaa korostaa läntistä sotaretoriikkaa Bosniassa ja Persianlahdella tutkinut Riikka Kuusisto. Sodan osapuolet taistelevat aina myös retorisesti uskottavuudesta, vakuuttavuudesta ja liikuttamisen taidosta, ja samantyyppiset retoriset tai fyysiset teot tulkitaan eri tavoin sen mukaan kumpi osapuoli niitä tekee. Kuusiston mukaan Kosovon sodan aikana läntisissä julkilausumissa korostettiin "me" ja "he"-erottelua, demonisoitiin Milosevicia ja esitettiin Naton taistelevan demokratian ja vapauden puolesta. Vastapuolen koettiin harjoittavan historian mystifiointia ja pakkosyöttävän propagandaa, kun taas lännen tiedottajat "informoivat" uusimmista tapahtumista. Vastapuolen kansan koettiin joutuneen sotapsykoosiin, mutta länessä yleisö oli rationaalisen ja vapaan harkinnan seurauksena päättänyt tukea virallista linjaa. Vastapuolen neuvottelu- ja tulitaukotarjoukset tulkittiin hämäykseksi, kun länsi puolestaan neuvotteli "hyvässä uskossa." (Kuusisto 1999, 53-54, 58.)

Noam Chomsky (2000) väittääkin, että Naton retoriikan mukainen "periaatteiden ja arvojen" ja etenkin etnisen puhdistuksen lopettamiseksi aloitettu sota ei kestä tarkastelua, koska Yhdysvallat antaa samanaikaisesti Turkissa kurdien kansanmurhan jatkoa. Myös Pekka Visuri huomauttaa, että Turkin sorto kurdeja vastaan oli "vähintään kymmenen kertaa vakavampi ja tuhoisampi" kuin Kosovon kriisi, ja että kurdeja oli yli kymmenkertainen määrä albaaneihin verrattuna. Miten Yhdysvaltojen politiikka voi olla uskottavaa, jos ihmisoikeuskysymyksissä käytetään kahta näin erilaista mittaria, ihmettelee Visuri. Kosovossa interventiota perusteltiin humanitaarisilla syillä, mutta Turkin tapauksessa niillä ei ollut mitään merkitystä. (Visuri 2000, 103-104.)

Sodan päämäärien arviointi on tietysti aina poliittista. Jos tavoite oli humanitaarisen katastrofin estäminen, se voidaan ehkä katsoa moraalisesti oikeutetuksi mikäli päämäärään oli mahdollista päästä. Mutta entä jos päämäärä olikin Naton "uskottavuuden ja toimintakuvan säilyttäminen". Kuka voi sitten lopulta päättää, "oliko Naton julkisuuteen ilmoittama ja itselleen ehkä salaisemmin tai peitetymmin määrittämä päämäärä yhtään sen oikeutetumpi kuin Jugoslavian (arvioitavissa oleva) päämäärä säilyttää liittovaltion ja erikseen vielä Serbian eheys sekä estää Yhdysvaltojen ja Naton miehitysvallan alle joutuminen?" pohtii Visuri. (Visuri 2000, 117-118.) Chomsky on lisäksi pettynyt länsimaiden ns. intellektuelleihin, jotka hyväksyivät Naton lanseeraamat "uuden humanismin ja interventionismin" periaatteet kyseenalaistamatta niiden motiiveja tai keinoja. Myöskään albaanien mahdollista provosoivaa ja väkivaltaista käyttäytymistä ei juurikaan käsitelty mediassa tai intellektuellien keskusteluissa. (Chomsky 2000, 11-54.)

Edellä siteerattujen kirjoittajien näkemys Kosovon sodasta perustuu lähinnä havainnoinnin kautta tehtyyn yleiseen arvioon siitä, miten Kosovon sotaa käsiteltiin mediassa. Omassa tutkielmassani (Seppälä 2000) tarkastelin aihetta empiirisesti tutkimalla muutamien sanomalehtien Kosovo-uutisointia. Ensin pyrin kuvaamaan Kosovon kriisin kärjistymiseen johtanutta alueen historiallista kehitystä, sitten tarkastelemaan kuinka valituissa sanomalehdissä sotaa käsiteltiin; mitä korostettiin ja millaisia asenteita eri toimijoihin otettiin, eli mikä antoi lähtökohdan lehtien lukijoille tapahtumista muodostuvalle käsitykselle. Lisäksi etsin vastauksia muutamiin teoriaosan kysymyksiin; miten media (tutkitut sanomalehdet) pyrki vaikuttamaan "yleiseen mielipiteeseen", painostettiinko osapuolia tietynlaiseen toimintaan, käsiteltiinkö sodan osapuolia uutisoinnissa tasapuolisesti ja käsiteltiinkö konfliktin syitä sekä Balkanin historiaa riittävästi kokonaiskuvan ymmärtä-

misen kannalta? Seuraavassa keskityn tutkimustulosteni esittelyyn. Kosovon sotaan johtanutta kehitystä ja sodan vaihteita ei erikseen käsitellä.

Valitsin pidemmän aikavälin (viiden kuukauden) tarkasteluun Helsingin Sanomat (HS), koska se on valtakunnallinen, arvostettu ja suhteellisen monipuolinen päivälehti. Lyhyemmän aikavälin vertailevaan tutkimukseen valitsin lisäksi paikallisena lehtenä Lapin Kansan (LK) ja Washington Postin (WP). Vertailtavaksi ajankohdaksi valitsin kesäkuun 1999, koska se sisälsi uutisia sekä varsinaisesta sodasta (10.6.99 asti), rauhanneuvotteluista että sodan jälkipyykistä. Etenkin kommentoivan materiaalin osalta pidän viimeksi mainittua tärkeänä.

Uutismateriaalin sisältöluokittelun lisäksi pääkirjoitukset ja kolumnit luokiteltiin mm. Naton toimintaan, ilmaiskuihin ja Venäjän rooliin suhtautumisensa perusteella. *Myönteisellä* tarkoitetaan pääkirjoitusta tai kolumnia, joka suhtautuu pääasiassa myönteisesti kyseessä olevaan asiaan tai toimijaan, ja *kielteisellä* sellaista, joka suhtautuu pääosin kielteisesti. *Kriittisellä* sen sijaan tarkoitetaan kirjoitusta, joka ei ota myönteistä eikä *tarpeeksi* kielteistä kantaa kyseenomaiseen asiaan tai toimijaan, vaan on nimenomaan kriittinen sen suhteen. Vaihtoehtona termille "kriittinen" ei siten ole esimerkiksi termi "neutraali". Pääkirjoitukset ja kolumnit, jotka eivät ota minkäänlaista kantaa, olisivat neutraaleja, mikä näkyi aineistossa vain siten, että jos kirjoitus ei kommentoinut esim. Naton toimintaa lainkaan, kohta koodattiin tyhjäksi.

Toisaalta pääkirjoituksissa ja kolumneissa voidaan käsitellä useampaa kuin yhtä sisällöllistä ja/tai toimintaa kommentoivaa luokkaa, joten mukaan laskettiin kaikki luokittelemani sisällöt, jotka esiintyivät yksittäisessä pääkirjoituksessa tai kolumnissa. Esimerkiksi huhtikuun ensimmäinen pääkirjoitus oli sekä Nato- että ilmaisku-kriittinen, siinä käsiteltiin maajoukkojen tarpeellisuutta ja kritisoitiin Milosevicin/ serbien toimintaa. Se ei kommentoinut lainkaan USA:n tai Venäjän toimintaa, etnistä puhdistusta, ihmisoikeuksia, pakolaisuutta, välitysprosessia, rauhanturvaamista, historiaa, jälleenrakentamista, Suomen, EU:n, YK:n tai Kiinan rooleja. Niiden osalta se oli "neutraali".

Tutkimustulokset ja johtopäätökset

Kosovoa koskevia uutisjuttuja, pääkirjoituksia ja kolumneja oli HS:n otoksessa noin 1200, eli keskimäärin 7,5 artikkelia päivittäin. Huhtikuu oli määrällisesti runsain kuukausi; se kattoi lähes 34 % uutisten lukumäärästä. Eniten Kosovoa koskevat uutiset käsitelivät pakolaisuutta (22.9 %), ilmaiskuja (13 %), etnistä puhdistusta (12.8 %), sodan tuhoja (8.1 %), rauhanneuvotteluja (7.8 %) sekä serbien ja albaanien välisiä taisteluja (7 %). Nämä ensimmäiset 6 sisältöluokkaa vastasivat yhteensä jo yli 70 % koko materiaalista. Näiden sisältöluokkien yleisyys vaikuttaa täysin perusteltavissa olevalta ja järkevältä.

Jonkin verran käsiteltiin myös sotaa edeltäneitä neuvotteluja ja rauhanturvaamista. Alueen historiaa, sotaa edeltäviä tapahtumia, rauhansuunnitelmia, jälleenrakentamista, pakolaisten paluuta, sodan kustannuksia ja kriisinhallintaa käsiteltiin jo paljon vähemmän, etenkin sodan loppua kohden. Dramaattiset seikat, joita voi helposti kuvata negatiivisten tunteiden kautta (valtavat pakolaisvirrat, pelottavat ja tuhoisat ilmaiskut, hirvittävä etninen puhdistus, sodan aiheuttamat tuhot ja tappiot, veriset taistelut serbien ja albaanien välillä) ovat luultavasti myyvämpiä aiheita kuin syväanalyysi kriisiin syistä.

Kosovon sotaa käsitteleviä pääkirjoituksia oli 31, ja kolumneja 63 eri palstoilla. Niissä pohdittiin lähinnä ilmaiskuja ja niiden oikeutusta, maajoukkojen tar-

peellisuutta, ihmisoikeuksia, Milosevicin "hirmuvaltaa", albaanien kärsimyksiä ja Naton toimenpiteiden tehokkuutta albaanien kärsimyksen vähentämisessä. Lisäksi YK:n sivuuttamista kritisoitiin ja keskusteltiin Venäjän roolista kriisin ratkaisun vaikeuttajana. EU:n ja Suomen roolia käsiteltiin laajasti.

Luokittelun mukaan Naton toimintaa kommentoivista pääkirjoituksista Natoon myönteisesti suhtautuvia oli peräti 76.5 %. Kriittisiä oli 23.5 %, kielteiseksi luokiteltuja ei lainkaan. Naton toimintaa kommentoivista kolumneista puolestaan myönteisiä oli vain 46.7 %, kriittisten osuuden ollessa 43.3 % ja kielteisten jopa 10 %. Ilmaiskuja kommentoivista pääkirjoituksista 36 % oli ilmaiskuille myönteisiä, 64 % kriittisiä, kielteisiä ei ollut. Sen sijaan ilmaiskuja kommentoivista kolumneista vain 20 % oli ilmaiskuille myönteisiä, 50 % oli kriittisiä ja peräti 30 % kielteisiä.

HS:n pääkirjoitukset olivat siis pääosin myönteisiä Naton toiminnalle ja ilmaiskuille, mutta sodan edetessä ne muuttuivat hieman kriittisimmiksi. Kolumnit olivat puolestaan koko ajan melko kriittisiä. Mielenkiintoista on, että vielä maaliskuussa ilmaiskuihin suhtauduttiin pelkästään kriittisesti tai kielteisesti, mutta suhtautuminen muuttui myönteisemmäksi sodan edetessä. Kaikkein myönteisimmin ilmaiskuihin suhtautuivat kesäkuun pääkirjoitukset.

Ilmaiskujen tehokkuutta alettiin epäillä huhtikuussa, kun etnisen puhdistuksen kerrottiin voimistuvan ilmaiskujen myötä. Samaan aikaan alettiin vaatia maajoukkojen lähettämistä albaanien suojelemiseksi. Maajoukkojen tarpeellisuudesta käytiin keskustelua etenkin kolumneissa. Ajoittain HS:n kommentoivassa materiaalissa oli hyvinkin voimakkaasti ilmaistuja "vaatimuksia" niiden lähettämiseksi. Naton "tekopyhää" ilmaiskutaktiikkaa arvosteltiin eniten Naton toiminnassa koko sodan aikana. Muilta osin voin yhtyä esim. Chomskyn (2000) havaintoihin; länsimaisessa mediassa Naton toimintaan suhtauduttiin pääosin hyväksyvästi, ja sekä uutisoinnissa että kommentoivassa materiaalissa käytettiin useimmiten Naton retorisia ilmaisuja. Mutta toisin kuin Bosniassa, keskustelua pommitustarkkuudesta käytiin jo Kosovon sodan aikana.

Joitakin eroja lehtien väliltä löytyi kesäkuun osalta. Suomen lehdet, LK ja HS ymmärrettävästi käsittelivät usein Suomen ja presidentti Ahtisaaren roolia rauhanvälitysprosessissa. Lisäksi ne käsittelivät huomattavasti enemmän YK:n roolia kuin WP. Yllättävää oli, että WP:n pääkirjoitusten suhtautuessa Natoon ja ilmaiskuihin myönteisesti sekä Venäjän toimintaan kriittisesti, WP:n *kolumneissa* kuitenkin esitettiin kaikkein myönteisimpiä kannanottoja Venäjästä ja kriittisimpiä sekä Natosta että ilmaiskusta. Suomen lehdissä ei uskallettu kritisoida Natoa niin voimakkaasti kuin USA:ssa tehtiin.

Tämä ei siis tue väitettä, että Suomen tiedotusvälineet olisivat kansainvälisessä vertailuissa osoittautuneet kriittisemmiksi ja vähemmän sotaintoisiksi kuin Nato-maiden media (mm. Luostarinen, HS 17.4.99). Toisaalta Suomen asema on muuttunut huomattavasti Persianlahden ja Bosnian sotien jälkeen, ja asennoitumisen mahdollista muutosta EU-jäsenyyden ja Kosovon sodan jälkeen ei ole vielä juurikaan tutkittu. Lisäksi on muistettava, että Yhdysvalloissa sota liittyi myös sisäpolitiikkaan, sillä presidentti Clintonin toimintaa pyrittiin selittämään mm. Levisky-skandaalilla.

Tarkasteltaessa median pyrkimystä painostaa läntisiä johtajia ja kansainvälisiä organisaatioita toimintaan voi todeta, että kertomalla maailmalle mitä Kosovossa oikein tapahtui, media osaltaan aiheutti painetta tilanteeseen puuttumiseen. Tilanne oli ollut vaikea jo vuoden 1998 alusta, mutta vasta sen lopulla ja 1999 alusta raportointi laajeni, kun kerrottiin sekä UCK:n että Jugoslavian joukkojen valmistautumisesta konfliktiin. Tammikuussa 1999 raportoitu 45 ihmisen joukko-

murha herätti länsimaiden yleisen mielipiteen, ja mediassa alettiin vaatia väkival-
lan lopettamista. Rinnastuksia tehtiin Bosnian sotaan, jossa serbit olivat osoitta-
neet häikäilemättömyytensä.

Läntisten hallitusten kannalta oli vaarana, että Kosovossa ilmaantuisi saman-
lainen pitkä ja piinallinen ”*jotakin on tehtävä*” -rintama kuin Bosnian sodassa.
Länsimaat olivat kauhistuttavaa kuvamateriaalia nähdessään joutuneet häpeä-
mään, että ne eivät olleet pystyneet puuttumaan tilanteeseen nopeammin ja te-
hokkaammin. Kosovon yllä kummitteli Bosnian sodan haamu. Naton ehdottaessa
rauhanneuvotteluita ja uhatessa ilmaiskulla, mikäli Milosevic ei suostuisi allekir-
joittamaan rauhansopimusta, kriisin esittäminen selvästi laajeni mediassa, ja myös
taisteluista ja etnisestä puhdistuksesta raportoitiin huomattavasti enemmän.

Läntisten hallitusten kannat olivat olleet usein eriäviä ja jopa vastakkaisia Bos-
nian sodassa. Eräiden väitteiden mukaan ei ole varmaa olisiko Bosniassa interven-
tiota toteutettu ilman median sotaraportointia (esim. Shaw 1996). Sitä edeltä-
neessä Persianlahden sodassa länsimaat ja Yhdysvaltojen mobilisoima YK olivat
olleet paljon yksimielisempiä ja pystyneet toimimaan yhdenmukaisesti. Kosovon
tapauksessa tuntuu uskottavalta, että jonkinlainen ratkaisu asioihin puuttumisesta
olisi tapahtunut ilman median huomiota, sillä länsimaat olivat selvästi yksi-
mielisempiä siitä, että Milosevic olisi pysäytettävä. Kosovon sodassa oli toisaalta
piirteitä Persianlahden sodan päättäväisyydestä; mutta toisaalta keinoista oltiin
hyvinkin eri mieltä, kuten Bosnian sodassakin, mikä ilmeni selkeimmin siinä, että
Nato hyökkäsi ja aloitti ilmaiskut Jugoslavian itsenäiseen valtioon ilman YK:n tur-
vallisuusneuvoston valtuutusta.

Aiemmin esiteltyä käsitettä ”heikko valtio” voidaan soveltaa Kosovon sotaan.
Jugoslavia voidaan määritellä ”heikoksi valtioksi”, joka nimenomaan kylmän so-
dan päättymisen jälkeen hajosi ja ajautui kaaoksen partaalle, koska ulkopuolista
asioihin puuttumista ei enää ollut. Luken & Tuathailin määrittelemistä olosuhteis-
ta Jugoslaviassa voidaan havaita ainakin etnisen, uskonnollisen ja territoriaalisen
kiistan olemassaolo, pakolaisuus, ei-demokraattinen hallitus ja sosialismin perin-
teet. Lisäksi juuri Kosovossa nousivat esille jo 80-luvulla ne ongelmat, jotka vasta
90-luvun alussa yllättivät kylmän sodan päättymistä juhlivan Euroopan, jonka
huomio oli EU:n tiivistymisessä, Saksan yhdistymisessä ja Persianlahden sodan
sekä Venäjän tilanteen seuraamisessa, jotka olivat myös mediassa massiivisesti
esillä.

Mitä tulee sodan osapuolten esittämiseen, Kosovon sota oli erilainen kuin ai-
emmat alueen sodat. Serbian ja Naton ollessa sodan varsinaisia osapuolia, albaanit
(sisällissodan toinen osapuoli) jäivät toissijaisiksi, ja heitä kuvattiin lähinnä
vain kärsivinä siviileinä ja pakolaisina. Toisaalta serbejä syyllistettiin suuremmita
pohdiskeluita. Bosnian sodasta ei ollut kulunut vielä montakaan vuotta, ja histo-
riaan viitattiin, kun muistutettiin Milosevicin aiemmista teoista. Harvoin tuli esille
Kosovon serbien heikentynyt asema albaaniväestön kasvettua enemmistöksi 90-
luvulla. Kriisin alun määrittely onkin merkittävää, sillä kertomus vaikuttaa hyvin
erilaiselta, jos se aloitetaan ajasta ennen itsehallinnon lakkauttamista, kuin jos
alku sijoitetaan vasta kriisin kärjistymiseen 10 vuotta myöhemmin.

Historiaa korostavan näkökulman ongelmaksi voi muodostua, että alue koe-
taan kriisipesäkkeenä, jonka konflikteille ei ole mitään tehtävissä. Ilman historiaa
on kuitenkin mahdotonta ymmärtää erilaisia syy-seuraussuhteita. Jos mediassa ti-
lanteita kuvataan väistämättömänä ja toivottomana sisäisen kamppailun kierteenä,
tilanteeseen puuttumattomuutta on helppoa perustella. Jos albaanien ja ser-
bien välinen ristiriita esittäytyi tiedonvälityksessä ratkaisemattomana, se myötä-
vaikutti epäilemättä melko yksioikoisen ja mustavalkoisen käsityksen tai ”yleisen
mielipiteen” muodostumiseen.

Millainen oikeus tai tilaisuus konfliktien osapuolilla on esittää ja edustaa itseään? Konfliktin esittämistapa mediassa vaikuttaa siihen kuinka suuri yleisö ymmärtää tilanteen. Mikäli osapuolia ei kohdella tasapuolisesti, ja anneta kaikille osapuolille suunvuoroa, kuinka lehden lukija voi tehdä itsenäisen tulkinnan tilanteesta? Varsinkin jos konfliktin perimmäisiä syitä, alueen ja eri etnisten ryhmittymien taustoja ja historiaa ei ole käsitelty riittävästi, kuinka voi ymmärtää mistä konfliktissa "todella" oli kyse?

Runsas vuosi sodan jälkeen keskustelu siitä, mistä "todella" oli kyse, jatkuu edelleen, kun kansainväliset rauhanturvajoukot yrittävät nyt estää albaanien vastavuoroisia kostotoimenpiteitä serbeille.

Median mekanismien ja roolin ymmärtämisellä on yhä enemmän merkitystä myös kansainvälisten suhteiden tutkimuksessa. Varsinkin poliittisten päätöksentekoprosessien kannalta olisi mielenkiintoista tutkia median potentiaalista vaikutusta, vaikka sitä onkin vaikeaa todentaa. "Yleinen mielipide" tulee käsitteenä joka tapauksessa "kummittelemaan" kansainvälisessä politiikassa. Yleisen mielipiteen ei pitäisi horjuttaa vakaata ja rationaalista politiikkaa, mutta toisaalta on huomioitava demokratian periaatteet. Median kautta muodostuvan yleisen mielipiteen tutkimuksessa hedelmällisintä olisi tutkia sanomalehtien rinnalla myös sähköistä mediaa, televisioutisia, ajankohtaisohjelmia ja dokumentteja. Myös Internet on potentiaalinen tutkimuskohde. Kansainvälisen politiikan ja median suhteesta käytävä yhteiskuntafilosofinen keskustelu olisi sekini tarpeen.

Primääriaineisto

Lapin Kansa, 1.6. - 30.6.99
Helsingin Sanomien Verkkoilmeen arkisto, 1.2. - 30.6.99
Washington Post, 1.6. - 30.6.99

Kirjallisuus

- Baurdillard, Jean (1994)
Simulacra and Simulation. Translated by Sheila Faria Glaser. University of Michigan Press. Ann Arbor.
- Berner, Jyrki (1999)
"Ilmaiskut – strateginen pannukakku?" Ulkopoliittika 36(erikoisnumero), s. 21-30.
- Carruthers, Susan L. (2000)
The Media At War: Communication and Conflict in the Twentieth Century. Basingstoke: Macmillan.
- Chomsky, Noam (2000)
Uusi sotilaallinen humanismi: Kosovon opetukset. Suom. Juhani Yli-Vakkuri, Erka Öörni, Marko Ampuja, Tomi Toivio. Tampere: Suomen rauhanpuolustat, Like.
- Dodds, Klaus (1998)
"Enframing Bosnia: The geopolitical iconography of Steve Bell." Teoksessa Gearoid Ó Tuathail & Simon Dalby (eds.) Rethinking Geopolitics. London: Routledge. s. 170-197.
- Girardet, Edward R. (1996)
"Reporting Humanitarianism: Are the New Electronic Media Making a Difference?" Teoksessa Robert I. Rothberg & Thomas Weiss (eds.) From Massacres to genocide: The media, Public Policy and Humanitarian Crises. Washington DC: The Brookings Institutions. s. 45-67.
- Kuusisto, Riikka (1999)
"Humanitaariset pommitukset? Läntistä sotaretoriikkaa Kosovossa." Ulkopoliittika 36(erikoisnumero), s. 53-63.
- Livingston, Steven (1996)
"Suffering in Silence: Media Coverage of War and Famine in the Sudan." Teoksessa Robert I. Rothberg & Thomas Weiss (eds.) From Massacres to genocide: The media, Public Policy and Humanitarian Crises. Washington DC: The Brookings Institutions. s. 68-89.
- Luke, Timothy & Gearoid Ó Tuathail (1997)
"On videocameralistics: the geopolitics of failed states, the CNN International and (UN)governmentality." Review of International Political Economy (4)4:709-33.

- Luostarinen, Heikki (1999)
 "Kosovo, journalismi ja propaganda." *Ulkopolitiikka* 36 (erikoisnumero), s. 43-52.
- Luostarinen, Heikki (1999)
 lehtihaastattelu, Helsingin Sanomat 17.4.99.
- McNair, Brian (1995)
 An Introduction to Political Communication. London: Routledge.
- Mäkelä, Jarmo (1999)
 Media, kansalaismielipide ja ulkopoliittika Yhdysvalloissa. Julkaisematon luonnos. Suomen Yhdysvaltain suurlähetystö: Washington DC.
- Natsios, Andrew (1996)
 "Illusions of Influence: The CNN effect in Complex Emergencies." Teoksessa Robert I. Rothberg & Thomas Weiss (eds.) *From Massacres to genocide: The media, Public Policy and Humanitarian Crises*. Washington DC: The Brookings Institutions. s. 149-168.
- Neuman, Johanna (1996)
 Lights, Camera, War. Is Media Technology Driving International Politics? New York: St. Martin's Press.
- Rothberg, Robert I. & Thomas G. Weiss (1996)
 "Introduction; Coping with the New World Disorder: The Media, Humanitarians, and Policy-Makers." Teoksessa Robert I. Rothberg & Thomas Weiss (eds.) *From Massacres to genocide: The media, Public Policy and Humanitarian Crises*. Washington DC: The Brookings Institutions. s. 1-11, 179-189.
- Routledge, Paul (1998)
 "Going Globale. Spatiality, Embodiment, and mediation in the Zapatista insurgency." Teoksessa Gearoid Ó Tuathail & Simon Dalby (eds.) *Rethinking Geopolitics*. London: Routledge. s. 240-259.
- Seib, Philip (1999)
 Effects on Real-Time News Coverage on Foreign Policy. Paper prepared for the panel on Communications, Politics, and Change. International Studies Association. Dallas, Texas: Southern Methodist University.
- Seppälä, Tiina (2000)
 Sota mediassa: sota Kosovossa. Pro gradu -tutkielma. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Shattuck, John (1996)
 "Human Rights and Humanitarian Crises: Policy-Making and the Media." Teoksessa Robert I. Rothberg & Thomas Weiss (eds.) *From Massacres to genocide: The media, Public Policy and Humanitarian Crises*. Washington DC: The Brookings Institutions. s. 169-175.
- Shaw, Martin (1996)
 Civil Society and Media in Global Crises. Representing Distant Violence. London: Pinter.
- Sommelius, Sören (1996)
 "Has the Western Media Prolonged the War in Bosnia and Herzegovina?" Teoksessa Tomas Magnusson (ed.) *From Saigon To Sarajevo - Mass Media in Times of War*. Swedish Peace Council, International Peace Bureau and authors. Stockholm. s. 73-87.
- Taylor, Philip M. (1997)
 Global Communications, International Affairs and The Media since 1945. London: Routledge.
- Visuri, Pekka (2000)
 Kosovon sota. Ulkopoliittisen instituutin julkaisu 7. Helsinki: Gaudeamus.
- Vähämäki, Jussi (1997)
 Elämä teoriassa. Tutkimus toimeettomasta tiedosta kommunikaatioyhteiskunnassa. Hamina: Tutkijaliiton julkaisu 8.